

Maisto ragautoja

V. S. ALEXANDER

Vertėja iš anglų kalbos
Birutė Bersėnienė

Sofoklis

VILNIUS, 2021

PIRMAS SKYRIUS

1943-ųjų pradžioje į Berlyną atsėlino neaiški baimė.

Dar prieš metus, pasigirdus sirenoms, įspėjančioms apie oro antskrydžius, žvelgdama į dangų aukštai virš galvos matydavau vien baltų žirgų uodegas primenančius debesis. Sąjungininkų bombardavimai daug žalos nepadarydavo, ir mes, vokiečiai, manėme esą visai saugūs. Baigiantis 1943-ųjų sausiu, tėvui kilo įtarimas, kad jau regime visa naikinančios ugnimi spjaudančios audros pradžią.

– Magda, turėtum išvykti iš Berlyno, – tarė jis prieš prasidedant bombardavimams. – Čia per daug pavojinga. Gali nuvažiuoti pas dėdę Vilį į Berchtesgadeną. Ten bus saugu.

Motina jam pritarė.

Jų planas man visiškai nepatiko, nes savo tetą ir dėdę buvau mačiusi tik kartą, dar vaikystėje. Pietų Vokietija atrodė už tūkstančių mylių. Mylėjau Berlyną ir norėjau likti nedideliame bute Horsto Veselio rajone. Mūsų gyvenimas ir viskas, kas rodėsi taip artima, tilpo viename aukšte. Norėjau normalaus gyvenimo; juk kare viskas klostėsi sėkmingai. Šitaip mums pranešdavo iš reicho.

Mieste visi manė, kad greičiausiai bombarduos kaimyninį rajoną. Ten buvo daug pramonės objektų, taip pat ir stabdžių gamykla, kurioje dirbo tėvas. Vienas Sąjungininkų bombardavimas mus užklupo sausio 30-ąją vienuoliktą valandą ryto,

reicho maršalui Hermanui Geringui per radiją sakant kalbą. Kiek vėliau tą pačią dieną patyrėme dar vieną bombardavimą, kai per radiją kalbėjo propagandos ministras Josefas Gebelsas. Savo atakas Sąjungininkai buvo deramai suplanavę. Tie oro antskrydžiai pertraukė abi per radiją sakomas kalbas.

Per pirmą bombardavimą tėvas buvo darbe, o per antrą – jau namuose. Iš anksto susitarėme per oro antskrydžius slėptis rūsyje, kartu paimant ir poniją Horst, gyvenusią viršutiniame aukšte. Iš pradžių dar nežinojome, kaip baisiai viską sugriaus Sąjungininkų bombonešiai, kai iš dangaus užgrius juodi švilpiančių bombų debesys. Hitleris sakė, kad vokiečiai bus apsaugoti nuo tokio siaubo, ir mes juo tikėjome. Žinau, kad net vermachte kovoję pažįstami vaikinai širdyje tikėjo šiais žodžiais. Tikėjimas likimu buvo mūsų varomoji jėga, skatinusi eiti pirmyn.

– Turėtume leistis į rūšį, – pasakiau motinai prasidėjus antram antskrydžiui. Tuos žodžius pakartočiau, šuktelėdama į viršų poniai Horst ir dar pridurdama: – Paskubėkit! Greičiau!

Senutė iškišo galvą pro buto duris:

– Turi man pagelbėti. Negaliu greičiau. Nebesu jauniklė.

Puoliau laiptais viršun ir radau ją su pakeliu cigarečių ir buteliu konjako rankose. Paėmiau tai iš jos ir mes spėjome nusi-gauti žemyn dar prieš pradedant kristi bomboms. Jau buvome įpratę užtemdyti visas šviesas. Joks Sąjungininkų bombonešio pilotas nebūtų įžiūrėjęs nė mažiausio šviesos ruoželio, sklin-dancio iš mūsų belangio rūsio. Pirmas sprogimas pasigirdo kažkur dar toli ir manęs neišgąsdino. Prisidegusi cigaretę Po-nia Horst pasiūlė tėvui konjako. Akivaizdu, kad cigaretės ir alkoholis buvo du jai būtiniausi dalykai, kurių nepaleis net ir guldama į kapą. Mus apgaubė dulkės. Senutė parodė į medi-nes sijas virš mūsų galvų ir tarė:

– Prakeikimas.

Tėvas abejingai linktelėjo. Kampe supuškęjo senovinė anglimis kūrenama krosnis, bet nepaskleidė į viršų visų ten prisikaupusių sustingusių nuodegų, kurios tik siauru ruoželiu pažiuro per kambarį. Šviečiant blausiai elektros lemputei, šaltoje rūsio patalpoje galėjai matyti mūsų iškvepiamą garą.

Mus apkurtinęs kitas sviedinys krito jau daug arčiau, ir išsijungė elektra. Ryškiai oranžinė šviesa sutvisko virš galvų taip arti, jog pro rūsio durų plyšius matėme jos ugninę uodegą. Laiptais ėmė leisti pakilęs dulkių debesis. Mūsų name kažkur pažiuro stiklai. Tėvas, stvėręs motiną ir mane per pečius, prisitraukė prie savęs ir pridengė mūsų galvas savo krūtine.

– Šitas buvo jau visai arti, – ištariau virpėdama ir glausdamasi arčiau tėvo. Kampe kūkčiojo ponია Horst.

Bombardavimas baigėsi taip pat staiga, kaip prasidėjo, ir patamsėjusiais laiptais vėl pakilome į savo butą. Palinkėjusi labos nakties ponია Horst pasišalino. Motina atidarė buto duris ir virtuvėje ėmė apgraiptom ieškoti žvakės. Pro langą buvo matyti, kaip už kelių kvartalų iš pastato virsta juodų dūmų kamuolys. Motina įžiebė degtuką.

Ji aiktelėjo. Indauja buvo atdara, o ant grindų primėtyta porceliano indų šukių. Juos motinai padovanojo senelė. Motina pasilenkė, susėmė šukes ir bandė surinkti jas tarsi dėlionę.

Brangi krištolinė vaza taip pat buvo pažirusi į šipulius. Sodelyje už namo motina augindavo pelargonijas ir violetinius vilkdalgius. Pripjauzdavo pražyduusių vilkdalgių į vazą ir pastatydavo pietų stalo viduryje. Po kambarius pasklisdavo gana stiprus kvapas. Tėvas sakydavo, kad tos gėlės jį džiugina, nes kažkada, būtent žydint vilkdalgiams, jis pasipiršo motinai.

– Mūsų gyvenimas tapo toks pažeidžiamas, – tarė tėvas, liūdnam žvelgdamas į duženas.

Neilgai trukus, praradusi viltį surinkti porceliano indų ir vazos šukes, motina viską sumetė į šiukšliadėžę.

Susegė savo juodus plaukus į kuodelį ant pakaušio ir nuėjo atsinešti šluotos iš virtuvės.

– Kai ką turime paaukoti, – iš ten pasigirdo jos balsas.

– Nesąmonė, – pasakė tėvas. – Mums dar pasisėkė, kad tu rime ne sūnų, o dukterį; kitu atveju, ko gero, jau galėtume ruošti laidotuvėms.

Motina pasirodė virtuvės tarpduryje su šluota.

– Taip kalbėti negalima. Tokie žodžiai sudaro neteisingą įspūdį.

Tėvas papurtė galvą.

– Įspūdį kam?

– Poniai Horst. Mūsų kaimynams. Bendradarbiams. Ką gali žinoti? Kalbėdami turime pasisaugoti. Tokie pasakymai ar net gandai gali mums liūdnai atsirūgti.

Vėl užsidegė elektra, ir tėvas atsiduso.

– Čia ir problema. Apie viską kalbame atsargiai, o dabar jau sulaukėme ir bombų. Magdai būtina išvykti. Ji turi važiuoti pas dėdę Vilį į Berchtesgadeną. Gal ten net įsidarbins.

Per savo dvidešimt penkerius gyvenimo metus aš vis kaitaliojau darbus – dirbau drabužių siuvimo fabrike, registravau dokumentus banke, rūpinausi prekių atsargų papildymu sandėlyje, tačiau įsidarbinimo reikaluose mažai ką nutuokiau. Kad ir kur pradėdavau dirbti, vis atrodė, kad ne man, kad vis ne tai. Reichas norėjo, kad vokiečių merginos taptų motinomis; bet trūko ir dirbančių moterų. Maniau, svarbu tai, ko noriu pati. Įsidarbinusi nuolatiniam darbe, turi gauti specialų leidimą, jei sugalvotum iš jo išeiti. Kadangi šiuo metu niekur nedirbu, turėsiu paisyti tėvo norų. Kalbant apie vedybas, suėjus devyniolikai, buvau turėjusi keletą vaikinių, bet nė su vienu nedraugavau rimtai. Karas pareikalavo daugybės jaunų

vyrų. O likusieji čia mano širdies nepavergė. Vis dar buvau nekalta, bet dėl to nesukau sau galvos.

Karo pradžioje Berlynui savaip pasisėkė. Bet, prasidėjus bombardavimo antskrydžiams, miesto gyventojai pasijuto tarsi neaiškiamame sapne, nelabai susivokiantys aplinkoje. Naujagimių tėvai ir kiti giminaičiai, žvelgdami kūdikiams į akis, vis kartoją, kokie šie gražūs. Bet jų elgesys, liečiant švelnią vaiko plaukų garbanėlę ar žnybtelint į mielą skruostuką, visai nerodė užtikrintumo dėl savo ateities. Jaunus vyrus išsiuntė į Rytų ir Vakarų frontus. Gatvėse vis dažniau nugirsdavai kalbant, kad Vokietija iš lėto slysta į prarają, tačiau tos šnekos dažnai baigdavosi viltimi, jog „viskas dar pasitaisys“. Įprastinės temos sukosi apie maistą ir cigaretes, bet jas nustelbdavo triukšmingos transliacijos apie pastarųjų dienų pergales, kurias nepaliaujamai skynė vermachto kareiviai.

Mano tėvai buvo paskutinė šeima Riter giminės linijoje. Visi nuo seniausių laikų gyveno šiame pastate. Mano seneliai čia nugyveno savo amžių, iki pat mirties gulėjo toje lovoje, kurioje dabar miegu. Mano kambarys, pirmasis nuo krašto einant iš prieškambario, buvo arčiausiai gatvės ir jame galėjau laisvai kvėpuoti. Čia manęs negąsdino jokie vaiduokliai. Jame nebuvo daug baldų: tik lova, nedidelis ažuolinis bufetas ir keltas daiktelių, prisikaupusių metams bėgant, taip pat minkšta žaislinė beždžionėlė, tėvo išlošta Miuncheno karnavale dar man mažai esant. Prasidėjus bombardavimams, į savo kambarį pažvelgiau kitomis akimis. Mano prieglobstis įgijo neįprastą šventumo dvasią, bet kasdien nedavė ramybės mintis, kad ir ši jauki ramybės salelė gali subyrėti – kaip subombarduota šventykla.

Kitas didelis bombardavimas buvo įvykdytas per Hitlerio gimtadienį, 1943 metų balandžio 20 dieną. Berlyną išdabinusios nacių vėliavos, plakatai ir šūkiei suposi, plaikstomi lengvo

vējelio. Bombos didelės žalos nepadarė, ir miestas vėl beveik nenukentėjo. Bet toji ataka iš naujo prikėlė visas mano vaikystės baimes. Niekada nemėgau audrų, ypač su žaibais ir perkūnija. Vis smarkėjantys bombardavimai ištašė mano nervus. Tėvas tvirtai laikėsi savo, – man būtina išvykti, ir bene pirmą kartą pajutau, kad jis, ko gero, teisus. Tą naktį stebima tėvo susipakavau savo daiktus.

Pasiėmiau tik keletą svarbių daiktų: nedidukę šeimos nuotrauką, darytą 1925 metais, tikrai daug laimingesniais laikais, ir keletą bloknutų savo mintims užrašyti. Tėvas padavė man beždžionėlę – vienintelį išsaugotą prisiminimą iš vaikystės.

Kitą rytą, kai nešiausi daiktus laiptais žemyn, motina praverko. Gatves laistė pavasario lietus, ore sklendė sprogstančių medžių kvapas.

– Žiūrėk, laikykis, Magda. – Motina pabučiavo mane į skruostą. – Nenuleisk galvos. Karas greitai baigsis.

Pabučiavusi ją, pajutau ašarų sūrumą. Tėvas buvo darbe. Mudu atsisveikinome praeitą naktį. Motina dar kartą suspaudė savo delnais mano veidą, lyg norėdama sulaukyti, o tada palaido. Pasiėmiau krepšį ir sėdau važiuoti į traukinių stotį. Iki naujųjų namų laukė tolimes kelias. Džiaugdama, kad nebelija ant galvos, per pagrindinį įėjimą pasukau į stoties pastatą. Mano kulniukai aidėjo akmeniniu grindiniu.

Susiradau traukinių bėgius, kuriais važiuosiu iki Miuncheno, o tada iki Berchtesgaden; laukdama stovėjau pastogėje su išgaubtomis lubomis ir geležiniu tinklu. Lipant į traukinį, jaunas SS karininkas, vilkintis pilka uniforma, tikrino visų tapatybės dokumentus. Buvau jauna vokiečių protestantė, ne katalikė ir ne žydė, ir kvailai tikėjau savo neliečiamumu. Saugumo karininkui tikrinant kiekvieną eilėje laukiantį, netoliese stovėjo ir keli geležinkelio policijos atstovai su žaliomis uniformomis.

Esesininkas buvo gražaus, išpuoselėto veido, jo mėlynos akys žvelgė skvarbiu plieniniu žvilgsniu. Rusvi plaukai, išlindę iš po kepurės, krito į bangą. Į kiekvieną keleivį jis žvelgė lyg į potencialų nusikaltėlį, bet šalta laikysena maskavo šią nuostatą. Pasidarė neįtikėtina, tačiau tvirtai tikėjau, kad man bus leista sėsti į traukinį. Jis atidžiai mane nužvelgė, įdėmiai patikrino mano dokumentus ir, prieš gražindamas juos, ilgėliau stabtelėjo prie mano fotografijos. Nežymiai šyptelėjo, bet tai nebuvo flirto užuomina, greičiau – drovus šypsniškas gerai atlikus savo darbą. Jis pamojė ranka kitam keleiviui. Mano asmens dokumentai sėkmingai praėjo patikrą. Gal jam patiko mano nuotrauka. Pasijutau maloniai. Mano tamsiai rudi plaukai krito ant pečių. Tamsios akys atrodė kiek per didelės ir tai mane darė panašią į Rytų Europos gyventoją; iš veido truputį priminiau moterį iš Modiljanio portretų. Vyriškiai sakydavo, kad, kaip vokiečių, esu graži ir atrodau egzotiškai.

Vagone jokių perskyrų nebuvo, vien sėdimos vietos, jis buvo puspilnis. Jei tai būtų kitas metas, keliais mėnesiais vėliau, traukinys važiuotų sausakimšas, pilnas turistų iš miesto, susiruošusių vasaros žygiams po Alpes. Vokiečiai neatsisakė savo ketinimų mėgautis šalies išpūdingiausiomis vietomis net ir karo įkarštyje. Jauna įsimylėjėlių pora, suglaudusi galvas, sėdėjo priekyje, už kelių eilių nuo manęs. Jis kažką sušnibždėjo jai į ausį, pasitaisė savo minkštą fetrinę skrybėlę ir užsirūkė. Virš jų pakibo lengvi melsvos miglos kamuoliukai. Kartkartėmis moteris paėmė cigaretę iš jo rankos ir taip pat patraukdavo. Netrukus pilkų dūmų ruožai jau driekėsi per visą vagoną.

Pajudėję iš traukinio stovėjimo vietos pastogėje, išriedėjome į lietu, tvyrojo vakaro prietema. Mums tostant nuo miesto, traukinys vis greitėjo, važiuodamas pro gamyklas ir dirbamos žemės laukus į pietus nuo Berlyno. Atsiložusi iš krepšio išitraukiau Frydricho Riukerto eilėraščių tomelį. Tėvas jį padovanojo

prieš keletą metų, manydama, kad man turėtų patikti poetų romantikų eilėraščiai. Bet taip niekada atidžiau ir nepaskaičiau jų. Pati dovana reiškė daug daugiau nei eilėraščiai joje.

Nesigilindama spoksojau į knygos puslapius ir mažiau vien apie tai, jog savo ankstesnį gyvenimą iškeičiu į naująjį. Neri-mavau, kad išvykstu toli nuo namų, bet neturėjau kito pasirinkimo – per Hitlerio ir besitęsiančio karo malonę.

Knygoje aptikau tėvo įrašą. *Su begaline meile nuo tėvo. Her-manas.* Praeitą naktį mums atsisveikinant jis atrodė liūdnas ir gerokai senesnis, ne keturiasdešimt penkerių, bet kartu jautė palengvėjimą galėdamas išsiųsti mane į brolio namus.

Dėl nuolatinio darbo susilenkus stabdžių fabrike tėvas vaikščiojo pasikūprinęs. Kas rytą nuo smakro skutami žilstan-tys barzdos šeriai liudijo apie asmeninius išgyvenimus, kuriuos jis patirdavo kiekvieną dieną, taip pat ir dėl savo neigiamo nu-sistatymo prieš nacionalsocializmą ir Hitlerį. Žinoma, viešai apie tai nekalbėjo, apie savo politines pažiūras užsimindavo tik motinai ir man. Jautėsi nelaimingas, ir tai jį graužė, atėmė ape-titą, tapo per didelio rūkymo ir dažno išgėrinėjimo priežastimi, nors šių prabangos prekių dabar buvo nelengva gauti. Tėvas jau artėjo prie amžiaus ribos, kai į karinę tarnybą vermachte nebešaukia, bet dėl jaunystėje patirto kojos sužeidimo ir taip būtų diskvalifikuotas. Iš pasakojimų žinojau, kad jis nė kiek nesižavėjo naciais.

Mano motina Liza buvo palankesnė nacionalsocialistų par-tijai, nors ir nepriklausė jai. Kaip ir dauguma vokiečių, ji pik-tinosi tuo, kas ištiko šalį per Pirmąjį pasaulinį karą. Daugybę kartų buvo sakiusi tėvui:

– Dabar žmonės bent jau turi darbo ir užtektinai maisto, kad galėtų gyventi. – Motina papildomai užsidirbdavo siū-dama ir, kadangi turėjo vikrius pirštus, atlikdavo individua-lius užsakymus juvelyrui. Mane taip pat išmokė siūti. Nepri-

tekliaus nejautėme, bet ir turtingi nebuvo. Kol neprasidėjo maisto normavimas, niekada nereikėjo rūpintis, ką valgysime.

Motina ir tėvas nedemonstravo savo politinių įsitikinimų. Prie mūsų namo nekabojo nei transparantų, nei nacių vėliavų. Ponia Horst savo lange laikė plakatą su svastika, bet jis buvo toks mažas, kad vargu ar galėjai iš gatvės pastebėti. Nebuvau partijos narė, ir tai motinai kėlė nuostabą. Manė, kad priklausymas partijai pagelbėtų lengviau rasti darbo. Kai palikau Vokiečių merginų sąjungą ir reicho darbo tarnybą, kur tik pratinčiau, apie stojimą į partiją nė nesusimąstydavau. Nelabai išmaniau, ką priklausymas partijai iš tikrųjų reiškę, tad nejučiau jokio poreikio demonstruoti savo lojalumą. Karas palietė kiekvieną. Mes kovėmės už visuotinę pergalę. Mano naivumas slopino poreikį išsiaiškinti, kaip yra iš tikrųjų.

Verčiau knygos puslapį po puslapio, kai traukinys ėmė lėntinti greitį.

Stotyje mus tikrinęs SS karininkas išdygo man iš dešinės. Kairėje rankoje laikė pistoletą. Jis žengė link priekyje sėdinčios poros ir prispaudė pistoleto vamzdį prie cigaretę rūkiusio jaunuolio smilkinio. Moteris atsigrėžė – išvydau jos siaubo sklidinas akis. Atrodė, ji ketino bėgti, bet nebuvo kur, nes staiga duryse iš abiejų vagono galų išdygo ginkluota stoties policija. Esesininkas atitraukė pistoletą ir judesiu davė ženklą tai porai sekti iš paskos. Moteris čiupo savo tamsų paltą ir juodu šaliku apsvyniojo kaklą. Karininkas nulydėjo juos į sąstato galą. Nė drįsau pakelti akių ir pasižiūrėti, kas dedasi aplink.

Tik po kurio laiko pažvelgiau pro traukinio langą kairėje. Traukinys buvo sustojęs viduryje laukų. Greta bėgių stovėjo purvu aptaškytas juodas automobilis, ritmingai čiaudintis garų kamuoliais iš geltono išmetamųjų dujų vamzdžio. Esesininkas, laikydamas užtaisytą pistoletą, įstūmė vyriškį ir moterį į mašiną ant užpakalinės sėdynės ir pats įsėdo greta jų. Policininkas

atsisėdo priekyje greta vairuotojo. Vos tik trinktelėjo automobilio durelės, mašina pievoje apsuko didelį ratą, žolėje palikdama galias provėžas, ir pasuko atgal Berlyno kryptimi.

Užsimerkiaiu galvodama, ką toji pora buvo padariusi, kad juos išvedė iš traukinio. Ar jie Sąjungininkų šnipai? Iš Vokietijos bandantys sprukti žydai? Tėvas kartą – vieną vienintelį – prie pietų stalo užsiminė, kaip Berlyne vargsta žydai. Motina sureagavo skeptiškai, pavadinusi tai „gandais be pagrindo“. Tėvas atsakė, kad jo bendradarbis savo akimis matė nupieštą *Juden* ant kelių pastatų sienų žydų kvartale. Tas vyriškis staiga pasijuto nesmagiai, lyg kuo nusikaltęs. Svastikų ženklai languose buvo uždažyti baltai. Visur pilna ženklų, įspėjančių neprekiuoti su žydais.

Laikiausi nuomonės, jog savo mintis geriausia pasilaikyti sau, nes nenorėjau, kad tarp tėvų išpliekstų politinė diskusija. Liūdėjau dėl žydų, bet mano aplinkoje niekas jų per daug nemėgo ir visada kalbę suversdavo jiems. Kaip ir dauguma žmonių tuomet, tiesiog stengiausi to nepastebėti. Tai, ką pasakojo tėvas, tikrai galėjo būti gandai. Tikėjau juo, bet mažai ką išmaniau – tik tai, ką girdėjome per radiją.

Vėl pažvelgiau, ieškodama juodojo sedano, bet automobilis jau buvo dingęs iš akių. Neturėjau supratimo, ką ta pora buvo padariusi, bet siaubo kupinų moters akių vaizdas neišdildomai įsigėrė atmintin. Kelionei tęsiantis, skaitymas nebeteikė nusiramavimo. Šis incidentas mane sutrikdė. Svarščiau, kas gali būti kitas ir kada visa tai galėtų pasibaigti.